

det-i şühûd” gibi isimler verilmiştir. Mûhâdarada akıl, mûkâşefede ilim, müşâhedede mârifet merkezî bir ağırlığa sahiptir. Müşâhede hissî bir görme ve algılama değil mânevî ve ruhî bir keyfiyet olduğundan bu hali yaşamayanların onun mahiyetini kavraması mümkün değildir. Müşâhede fenâ, cezbe ve vecd gibi tasavvufî haller içinde gerçekleşir. Sâlik nefisinden fâni olup Hak'ta bâki olması nisbetinde bu hali yaşar. Ebû Osman el-Mekki müşâhede-yi ardarda çakan şimşeklerle meydana gelen aydınlığa benzetir. *Kitâbü'l-Müşâhede* adıyla bir eser yazmış olan Ebû Osman müşâhede-yi bazan “huzur”, bazan “yakın ilmi ve bunun hakikatleri”, bazan da “yakının ziyadeleşmiş şekli” olarak tarif eder (Serrâc, s. 100).

Müşâhede halini yaşayan velilere ehl-i müşâhede veya ehl-i şühûd denir. Büyük veliler ve ârifler her şeyde Allah'ı müşâhede ettikleri gibi bütün varlıkları da O'nunla müşâhede ederler, müşâhedesiz geçirdikleri yılları yaşanmış saymazlar. Bâyezîd-i Bistâmî'nin yaşı sorulduğunda dört yaşında olduğunu, yetmiş yıl dünya hicabının ardında kaldığını, hicap içinde geçen zamanı ömürden saymadığını söylemesinin sebebi budur.

Hücvîrî biri yakîn halinin sahih olduğundan, diğeri muhabbet halinin baskın olduğundan kaynaklanan iki tür müşâhededen söz eder. “Hiçbir şey görmedim ki Allah'ı onda müşâhede etmiş olmayayım” diyen Muhammed b. Vâsi', bu sözle sahih bir yakîn ile Allah'ı o şeyde müşâhede ettiğini ifade etmek istemiştir. Çünkü o, fiili görmekte ve bu fiili görürken fâilini yani Allah'ı basiretiyle, fiili de basarı ile görmektedir. Ebû Bekir eş-Şiblî'nin, “Hiçbir şey görmedim ki o Allah olmasın” sözü muhabbetin galebesi ve müşâhedenin galeyanı ile, “Her şeyi Allah olarak gördüm” demektir. Muhabbet kendisini bütün varlıklardan tecrit ettiği için Şiblî her şeyi fâil olarak görmektedir. Hücvîrî'ye göre Muhammed b. Vâsi'in yolu istidlâl, Şiblî'nin yolu cezbedir (*Keşfü'l-maḥcûb*, s. 428).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre üç türlü müşâhede vardır: Halkı Hak'ta müşâhede, Hakk'ı halkta müşâhede, Hakk'ı halksız müşâhede (*el-Fütûḥât*, II, 652). Mükâşefe hali müşâhede halinde daha mükemmeldir. Mükâşefe mâna ile, müşâhede zatla alâkalıdır. Müşâhede rü'yetten farklıdır. Rü'yet bilinen şeyi, müşâhede ise daha önce bilinmeyen bir hususu görmektir. Rü-

yet zâhirle, müşâhede bâtınla ilgilidir. Müşâhede Allah'ın isim, fiil ve sıfatlarının tecellilerini temaşa etmektir. Allah'ın zâtını değil zâtî tecellisini temaşa etmek müşâhedenin en mükemmel şeklidir (*a.g.e.*, II, 748). Müşâhede mücâhedenin neticesi ve semeresidir. Nefsini arındırma yolunda çile çekmeyenlerin müşâhede haline ermeleri imkânsızdır. “Uğrumuzda mücâhede edenleri yollarımıza erdiririz” meâlindeki âyet (el-Ankebût 29/69) mücâhedesiz müşâhedenin olamayacağını gösterir.

Müşâhede halinin gerçekleşmesi için bu konudaki istek ve iradenin ortadan kalkması şarttır. Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istediği halde görememesi, buna karşılık Hz. Peygamber'in böyle bir talepte bulunmadığı halde O'nu görmesi bunu gösterir. Öte yandan Bâyezîd-i Bistâmî'nin, “Allah'ın öyle kulları vardır ki dünya ve âhirette bir lahza Allah'ı müşâhededen geri kalsalar mürted olurlardı” sözle büyük velilerin sürekli müşâhede halinde olduğunu ifade etmek istemiştir. Yûnus Emre'nin, “Yûnus Emre gözün aç iki cihan dopdolu Hak”; “Can gözü O'nu gördü dil O'ndan haber verdi”; “Ol dost yüzün görelen aklım başıma gelmez benim”; “Ben bu dem seni gördüm nicesi sabreyleyem”; “Ben dost cemâlin görmüşem hûr u cinânı neylerem” gibi mısralarla müşâhede halini anlatır. Başlangıçta “Hak ile kulu arasındaki perdelerin teker teker kalkıp ilâhî tecellilerin temaşa edilmesi” anlamına gelen müşâhede sonraları “melekleri veya ölülerin ruhlarını, onların kabirdeki hallerini görme, gayba ait bazı hususları görüp onlardan haber verme” mânasında da kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lûma*⁶, s. 100, 415; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 118; Sülemî, *Ṭabakât*, s. 561; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd), Kahire 1966, s. 225-226; Hücvîrî, *Keşfü'l-maḥcûb*, s. 427-428, 488; Gazzâlî, *İḥyâ*⁷, Kahire 1358/1939, II, 288; IV, 299, 308, 313; a.mlf., *el-İmlâ*⁸ ‘an işkâlâtî'l-İḥyâ’ (*İḥyâ*⁹ içinde), I, 79; a.mlf., *el-Maḥsâdû'l-esnâ*, Kahire 1322, s. 91; Ebû Mansûr el-Abbâdî, *Şüfnâme* (nşr. Gulâm Hüseyin Yûsufî), Tahran 1347, s. 175; Şehâbeddin es-Sühreverdî, ‘*Avâri-fü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 529; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥât*, II, 651-652, 748; a.mlf., *Kitâbü'l-Fenâ fi'l-müşâhede*, Beyrut 1367, s. 2-9; Necmeddîn-i Dâye, *Mirşâdû'l-İbâd*, Tahran 1352 hş., s. 165; Kâşânî, *İştîlâhâtü's-Şüfiyye*, s. 153; a.mlf., *Leṭâ'i-fü'l-i'lâm* (nşr. Saïd Abdülfettâh), Kahire 1996, II, 603; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire 1403/1983, III, 245; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 30, 33, 177; *el-Mu'cemü's-Şüfi*, s. 659.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

MÜŞÂHEREHORÂN

(مشاهره خواران)

Osmanlı maliyesinde
hazineden maaş ve tahsisat alan
belirli bir grup için kullanılan terim.

Osmanlı Devleti'nde hazineden sorumlu maliye bürolarından biri olan küçük rûznâmçe kaleminden maaş tahsisatı yapılan grupları belirten **müşâherehorân** tabiri, sözlükte “aylık ödemekle kiralama veya birini istihdam etme” anlamına gelen **müşâhere** kelimesiyle Farsça “yiyen” mânasındaki **hôrân** kelimesinden oluşmuştur ve “ayıklı, aylık alan” demektir. Hazineden maaş karşılığı verilen tahsisata da “müşâhere” denilir.

Müşâherehorân, bütün aylık alanlar için değil genellikle küçük rûznâmçe kaleminden maaş alan belirli gruplar için kullanıldığından küçük rûznâmçe kalemine “müşâherehorân kalemi” de denir. Bu kaleme ait defterlerin başında yer alan bölümde umumiyetle kimlere tahsisat yapıldığı belirtilir. Meselâ “mevâcib-i aḡyân-ı rikâb-ı hümâyun ve müteferrikagân ve zevvâkîn ve çavuşân-ı dergâh-ı âlî ve gayrihim tâbi kalem-i müşâherehorân hizâne-i âmire” başlığı (BA, KK, nr. 3401, s. 1; nr. 3402, s. 1; nr. 3507, vr. 1^b; BA, MAD, nr. 2231, s. 2; nr. 6261, s. 3, 6) dikkat çeker. Defterlerde maaş alanlar için de “mevâcib-i cemaât-i müşâherehorân-ı hizâne-i âmire” ifadesi yer alır (BA, D.KRZ, nr. 33120, s. 2).

Küçük rûznâmçe kaleminin teşekkülüyle müşâhere sınıfına giren görevlilere ne zamandan beri böyle bir tahsisat ayrıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Fâtih Sultan Mehmed'in hükümdarlığının son yıllarında hazırlanan Teşkilât Kanunnâmesi'nde bu tabirlere rastlanmaz. II. Bayezid dönemine ait hazine rûznâmçe kayıtlarında ise maaş alan görevlilerin müşâherehorândan olduğu belirtilir (Barkan, *TTK Belgeler*, IX/13 | 1979), s. 297, 303, 305, 307). Bu durum söz konusu tahsisatın II. Bayezid devrinde (1481-1512) kurumsallaştığına işaret eder. Bir bakıma çeşitli mârifet sahiplerine, bir özelliği olan devlet görevlilerine, bazı ulema sınıfına, edebiyat ve kültür çevreleri mensuplarına ek gelir ve destekleme amaçlı teşekkül etmiş olmalıdır; zamanla düzenli tahsisat özelliği kazanmıştır.

Bu kalemden Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, padişah hocası, bazı üst düzey devlet görevlileriyle ulemânın çocukları, Osmanlı Devleti'ne tâbi devletlerin hânedanlarına mensup kişiler, rikâbdar, rikâb-ı

MÜŞÂHEREHORÂN

hümâyün ağaları, mütekâid rikâb-ı hümâyün ağaları, mütekâid enderun ağaları, dergâh-ı âlî müteferrikaları, ahkâm-ı mâliyye kâtipleri, hazîne-i âmire kâtipleri, defter-i hâkânî kâtipleri, dîvân-ı hümâyün kâtipleri, hazîne-i âmire şâkirdleri, ehl-i hîref ağaları, hassa mimarları, hassa peykleri, mütekâid hassa peykleri, hassa hekimleri, hassa müezzinleri, bîrun hazinedarları, çaşnigîrler, mütekâid çaşnigîrler, dergâh-ı âlî çavuşları, mütekâid dergâh-ı âlî çavuşları, bâzdârân-ı enderun şâkirdleri, şâhinciyân-ı enderun şâkirdleri, hassa avcılar, yahudi hekimleri ve darphâne-i âmire sikkezenleri maaş alırdı. Bu gruplar zamana göre değişmiş ve bir kısmı müşâherehorân kaleminden maaş almamaya başlamıştır. Meselâ defterhâne kâtipleri küçük rûznâmçe kaleminden 1648-1729 yılları arasında maaş almıştır (Afyoncu, s. 111).

Bunların dışında çeşitli devlet görevlerinde çalışan, ancak çalıştıkları büroların kadrolarının dolu olması yüzünden maaş alamayan memurlara da buradan ödeme yapıyordu. Bunların içerisinde hazine kâtipleri, dîvân-ı hümâyün kâtipleri, defter-i hâkânî kâtipleri, hazine şâkirdleri ve mâzûl bürokrat ve memurlar bulunuyordu. Ayrıca fiilî olarak görev yapan veya mâzûl çeşitli devlet görevlileriyle ulemâ ve şeyhlerin oğulları, kızları ve eşlerinden de bu grup içerisinde maaş alanlara rastlanmaktadır (BA, MAD, nr. 5965, s. 37-40). Müşâherehorânın sayısı 1079-1080 (1669-1670) yılına ait bütçede 2004 kişi olarak görünür. Müteferrikalar 813, dergâh-ı âlî çavuşları 686 kişiyle en kalabalık iki cemaati oluşturmaktadır (Barkan, *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, II, 763-765).

Mısır gibi eyaletlerde maaş alanlar için de müşâherehorân tabiri kullanılırdı. Cemâat-i müşâherehorânın maaşları günlük olarak hesaplanır ve üç ayda bir ödeme yapılırdı. Maaşlar çalışanların kıdemlerine veya gösterdikleri yararlıklara göre değişirdi. Maaş sahiplerinden birinin ölümü veya başka vazifeye tayini üzerine ulûfesinin bir kısmı yerine tayin edilen kimse varsa ona verilir, artan miktar da hazineye kalırdı. Eğer tayin edilen yoksa mahlûl maaş zam bekleyen birkaç kişi arasında paylaşırdı.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, nr. 3398, 3401, s. 1; nr. 3402, s. 1; nr. 3420, 3433, 3436, 3463, 3473, 3481, 3506, 3507, vr. 1^b; BA, MAD, nr. 364, 559, 2231, s. 2; nr. 5965, s. 37-40; nr. 6082, 6261, s. 3, 6; nr. 6977, 7118, BA, D.KRZ, nr. 33118, 33120, s. 2; *Rûznâmçe Defteri*, İstanbul Belediyesi Atatürk

Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. O. 71; Ayn Ali Efendi, *Risâle-i Vazîfehorân ve Merâtib-i Bendegân-ı Âl-i Osmân* (nşr. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kânunnâmeleri*, IX içinde), İstanbul 1996, s. 102-103; Koçi Bey, *Risâle* (nşr. Yılmaz Kurt), Ankara 1994, tür.yer.; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-bevân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998, s. 92-93; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 339-340, 349, 371-372; Midhat Serdoğdu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s. 234; Erhan Afyoncu, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhâne-i Âmire: XVI-XVIII. Yüzyıllar* (doktora tezi, 1997), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, tür.yer.; Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi* (haz. Hüseyin Özdeğer), İstanbul 2000, I, 653, 673, 681-682, 686; II, 763-765; a.mlf., "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *TTK Belgeler*, IX/13 (1979), s. 297, 303, 305, 307, 318-319, 330, 333, 337, 341, 348, 360, 368, 377; Fatma Afyoncu, *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı*, Ankara 2001, tür.yer.; Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 104, 117; Murat Uluskan, *Divân-ı Hümâyün Çavuşları* (doktora tezi, 2004), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, tür.yer.; L. Darling, "Ottoman Salary Registers as a Source for Economic and Social History", *TSAB*, XIV/1 (1990), s. 13-33.

ERHAN AFYONCU

MÜŞÂKELE

(المشكلة)

Söz içinde bir kelimenin başka bir anlam ve bağlamda tekrar edilmesi mânâsında edebî sanat.

Sözlükte "iki şeyin biçim ve tarz yönünden benzeşmesi ve uyuşması" anlamına gelen müşâkele kelimesi, bedî ilminde "bir söz içinde iki kelime arasındaki biçim benzeşmesi" mânâsında terim olarak kullanılır ve anlama güzellik katan sanatlardan sayılır. Müşâkele, edebî bir amaç veya nükte için bir kelimenin başka bir anlam ve bağlamda tekrar edilmesi şeklinde gerçekleşir. İlk kelime genellikle gerçek mânâda olmasına karşılık ikinci kelime ona tâbi ve sadece şekil (lafız) yönünden ona benzer olarak getirilir. Meselâ "ومكروا ومكروا" âyetinde (Â-i İmrân 3/54) ikinci "مكروا" birinciye (مكروا) müşâkele için getirilmiş olup "أخذهم بمكرهم" (Hile ve dolaplarının cezasını verdi) anlamındadır. Örnekte müşâkele lafzına biçim yönünden benzeyen ve ona eşlik eden kelime (musâhib) gerçek mânâsıyla önceden ve açık biçimde söz içinde geçmiştir. Bu türe "müşâkele-i tahkikiyye" adı verilir. Söz içinde sadece müşâkele lafzının geçtiği, ancak ona eşlik eden kelimenin zikredilmediği türe "müşâkele-i takdiriyye" denir. Ebû Temmâm'ın "من مبلغ أفاء أني بنيت الجار قبل المنزل" beytinde

"بنيت" kelimesi "yaptım" anlamında değil, "اخترت / انتقيت" "seçtim" anlamında ve "المنزلة" (بنا) tâbi olarak müşâkele şeklinde gelmiştir.

Âyetlerin nüzûl sebebini bilmek söz içinde geçmeyen kelimenin (musâhib) tayininde yardımcı olur: صبغة ، قولوا آمنا بالله ، "قولوا آمنا بالله ، صبغة" (Allah'a inandık..., Allah bizi kendine has boyasıyla boyadı deyin...), âyetindeki (el-Bakara 2/136, 138) "صبغة الله" ifadesi, hıristiyanların çocuklarını sarı renkli bir suya batırarak (vaftiz), "İşte şimdi temizlendi ve gerçek hıristiyan oldu" sözlerine müşâkele üslûbuyla verilmiş cevap olup gerçek temizliğin Allah inancının gönle yerleşerek orayı temizlemesi ve kendine has rengiyle boyamasında olduğuna dikkat çekmektedir. "حتى تملوا" (Doğrusu Allah asla usanmaz, siz usanmadıkça) hadisi de (Buhârî, "İmân", 32, "Teheccüd", 18, "Şavm", 52, "Libâs", 43; Müs-lim, "Müsâfirîn", 215, 221, "Şiyam", 177) bu tür müşâkeleye bir örnek olup, "Siz kendisine dua edip istekte bulunmaktan usanmadıkça Allah sizden ih-sanını ve sevabını kesmez" (نوابه وفضله) ثوابه وفضله) demektir.

Karşıt anlamlı kelimeler arasında da müşâkele olabilir. Bu tür daha çok mecazi bağlamda kullanılan karşıtlar arasında görülür. Huzurunda şahitlik yapan birine Kâdî Şüreyh'in "إنك لسيط الشهادة" (Doğrusu sen şahitliği hep tam yapmaktasın) sözüne karşılık şahidin onun bu sözüne benzeyen bir ifadeyle, "إنها لم تجعد عندي" (O benim nezdimde hiç noksan olmadı ki) şeklinde cevapı gibi. Burada karşıt anlamlı "sebt" (saçın uzun olması) ve "ca'd" (saçın kısa olması) kelimeleri "şahitliğin tam veya noksan yapılması" mânâsında mecaz olarak kullanılmıştır (Besyûnî Abdülfettah Besyûnî, II, 67).

Asıl kelimenin kendisini tekrar etmekle değil onunla ilgili (münâsib) bir kelimeyi biçim benzeşmesi halinde ve gerçek anlamı dışında zikretmekle de müşâkele gerçekleşebilir. Bir kişinin, "Hadiste 'Lâ ilâhe illallah cennetin anahtarıdır' buyrulmu mu?" demesi üzerine Vehb'in, "Evet öyledir, ama hiçbir anahtar yoktur ki dişleri bulunmasın. Dişlerini getirirsen sana açar, yoksa açmaz" sözünde yer alan "dişler" (esnân) ifadesi "ameller" anlamında olup o kişinin anahtarla (miftâh) ilgili sözüne münâsib bir söz olarak getirilmiştir.

Müşâkele üslûbundan bahseden ilk âlim olan Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822) bu sanatı belli bir terim kullanmadan günümüzde anlaşıldığı şekilde yorumlamıştır. Müberred, "mükâfee ve ceza" (denklik